

Brusselse jongeren tussen hoop en angst

Charlotte Landsheere en Dimokritos Kavadias

Kunnen we nog samenleven in een superdiverse metropool als Brussel? Krijgt angst er de overhand of is er nog genoeg *common ground* om samen te leven? Deze vragen houden ons sinds de aanslagen van 22 maart 2016 meer dan ooit bezig. Anno 2017 heeft 62% van de bevolking in Brussel buitenlandse roots. Hiermee is het, na Dubai, de meest diverse hoofdstad ter wereld (International Organization for Migration, 2015). De hoofdstad huisvest bovendien een groter aandeel jongeren dan de andere Belgische steden (Sacco et al., 2016). Deze jongeren groeien op in een superdiverse context waarin verscheidene talen het straatbeeld beheersen en waar de interactie tussen mensen met verschillende achtergronden leidt tot een boeiende meltingpot. Maar de stad kampt ook met torenhoge uitdagingen. Economische en sociale dualisering, een migratiecrisis, een demografische boom gekoppeld aan een complexe (manke) financiering en een nog complexere institutionele verkaveling zetten er het samenleven onder druk. De aanslagen leverden Brussel in internationale kringen ook de twijfelachtige eer op van 'hellhole' of 'gefaalde stad'.¹ In de nasleep van die aanslagen bleek de diversiteit die Brussel kenmerkt geen vanzelfsprekend gegeven om te beheren. Het werd veeleer als een vloek ervaren.

De vraag of en hoe we kunnen samenleven in deze onzekere context overstijgt het louter academische. Een deel van het antwoord dienen we te zoeken bij de Brusselse jeugd. De jonge Brusselaars zijn uiteindelijk – veel meer dan externe onderzoekers of beleidsmakers – ervaringsdeskundigen en vertegenwoordigen de generatie van morgen. Het loont daarbij om de jongeren zelf aan het woord te laten en te vertrekken vanuit hun ervaringen. Dat stelt ons immers in staat om de heterogeniteit van die groep te exploreren. Bovendien kunnen we zo afstappen van de eenzijdige focus in voorgaand onderzoek op probleemgedrag bij jongeren. Eerdere (kwantitatieve) peilingen leren ons momenteel ook weinig over hoe jongeren de al dan niet aanwezige sociale cohesie ervaren (Sacco et al., 2016). Een kwalitatieve aanpak laat ons beter toe om de percepties van jongeren op de samenhang in 'hun' stad en de invloed van diversiteit op die sociale cohesie te exploreren.

Om te weten in hoeverre angst wortel vat en welke gevolgen dat heeft op de sociale cohesie in Brussel, zijn we in gesprek gegaan met jongeren uit het laatste jaar van het Nederlandstalig algemeen secundair onderwijs in Brussel. Niet alleen vormt deze groep zowat de helft van alle leerlingen in het secundair onderwijs in

Brussel. Bovendien blijkt deze groep wetenschappelijk minder aandacht te krijgen dan leerlingen uit het beroepssecundair onderwijs aangezien ze minder manifest 'risicogedrag' of 'ongewenste attitudes' vertonen. Onderling verschillen deze jongeren echter ook sterk. Brussel kenmerkt zich immers ook door een sociale diversiteit in het soort scholen die algemeen secundair onderwijs aanbieden. De indicatoren inzake Gelijke Onderwijskansen laten een landschap zien met scholen die in grote mate vooral 'kansarme' of vooral 'kansrijke' leerlingen onderwijzen. De sociale ongelijkheid en een gevoel van achterstelling in 'kansarme' scholen beïnvloeden de percepties van deze leerlingen anders dan in de 'kansrijke' scholen, waar de leerlingen minder in contact komen met sociale problemen. We zien tevens dat de mate van kansarmoede in een school samenhangt met de aanwezigheid van jongeren uit etnisch-culturele minderheden. Door jongeren te selecteren uit twee 'kansrijke' en twee 'kansarme' scholen hebben we twaalf jongeren bereikt die verschillen in economische, sociale, gender- en etnisch-culturele (zowel 'witte' als *visible minority*) achtergronden en ook een verscheidenheid aan antwoorden opleverden.

Als we hen aan het woord laten, blijken al deze jongeren sociale cohesie in Brussel een belangrijk thema te vinden – het houdt hen sterk bezig. Daarbij geven ze te verstaan dat ze zich niet herkennen in één identiteit (Vlaming, Belg, Congolees...), maar eerder diverse identiteiten combineren. Naast de superdiversiteit in Brussel en de aanslagen van 22/3 speelt deze meervoudige identiteitsbeleving een

belangrijke rol in de manier waarop jongeren Brussel ervaren. De antwoorden van de jongeren brachten in dit opzicht een aantal paradoxen aan het licht.

(1) In de eerste plaats wijzen de gevraagde jongeren ons op een paradox op het vlak van de perceptie van sociale cohesie in Brussel. Enerzijds nemen de jongeren een polariserend wij-zijdiscours waar, merken ze dat er veel vooroordelen leven in 'de samenleving' (buiten henzelf), vinden ze dat Brussel en haar jeugd gestigmatiseerd worden en hebben ze de indruk dat hun medemensen al te vaak intolerant zijn. Vele respondenten ervaren reeds etnisch-culturele discriminatie, discriminatie op basis van geloof bij de moslimjongeren en verbaal seksisme bij meisjes. Bovenal voelen ze zich uitermate gefrustreerd door de beeldvorming in de media over Brussel of over zichzelf. Anderzijds beschrijven ze hun directe omgeving en zichzelf in positieve termen. Ze rapporteren een sterke samenhang in de eigen netwerken, de meesten hebben vertrouwen in de medemens en de school en voelen zich veilig in Brussel. De enkelingen die weinig vertrouwen of een laag veiligheidsgevoel hebben, zeggen dat ze dat *niet relevant* vinden om te kunnen samenleven. Deze Brusselse jongeren omschrijven zichzelf als zeer verdraagzaam en vinden die tolerantie net ontzettend belangrijk. Tolerantie omvat voor hen accepteren, respecteren en inclusie. De geïnterviewde jongeren zijn zich bewust van negatieve stereotypes en vooroordelen, maar zeggen die zelf niet te hebben of doen hier afstand van. Ze hebben allemaal interetnische en interreligieuze vriendschappen en contacten, enkele jon-

geren participeren in sociale organisaties en vinden het belangrijk om (later) iets bij te dragen voor een gezonde samenleving. De meesten voelen zich thuis in 'hun' Brussel, kijken positief naar de stad en zien hier hun toekomst. We krijgen hier dus tegelijkertijd een negatief én een positief beeld van het samenleven in Brussel.

(2) Ten tweede herhaalt deze paradox zich wanneer we kijken naar de invloed van de superdiversiteit in Brussel en de eigen meervoudige identiteiten. Enerzijds merken ze op dat de superdiverse context samenleven bemoeilijkt in de stad: er zijn vele conflicten en discriminatie. Negatieve vooroordelen behoren tot de dagelijkse realiteit. De meeste jongeren voelen zich ook geïsoleerd in hun meervoudige identiteiten: als moslim, als persoon met een (niet-Europese) migratieachtergrond, als jonge vrouw, als Brusselaar en vaak ook gewoon als jongere. Zelf kijken ze echter positief naar het multiculturele Brussel en benadrukken ze zulke open en tolerante personen te zijn door op te groeien in die diversiteit met veel interetnische contacten.

R: '(...) Ik denk, ja, gewoon Brussel zelf, dat dat ook deel uitmaakt, allez het Brusselaar zijn, dat dat ook deel uitmaakt van mijn identiteit. Dat als ik ergens anders zou zijn geboren, ja, allez, als ik in Vlaanderen... Ik heb dus ook vooroordelen over Vlaanderen, maar (*lacht*). Maar ik denk dat als ik in Vlaanderen zou zijn geboren, dat ik niet zo, ik weet niet, niet zo open zou geweest zijn, omdat mijn mama ook vrij close-minded is, zelfs misschien neigend

naar het racisme, dat ze snel heel fars is tegen sommige groepen en daar ben ik dan wel, dan ga ik wel in conflict met mijn mama, maar ja ze begrijpt het niet dus.'

I: 'Dus je zegt: doordat jij Brusselaar bent, heb je dat veel minder?'

R: 'Ja, ik denk het wel. Ja.'

I: 'Door...?'

R: 'Ja, door die samensmelting van iedereen, vandaar ja.'

(R3, man, kansrijk *dd.* 14/2/2017)

Zonder ze expliciet te kennen, onderschrijven ze Allports contacthypothese (1954) door te stellen dat ze net leren samenleven door op te groeien in een grote stad met een diverse bevolking, met meervoudige en verschillende identiteiten. Die identiteiten, alsook die van hun vrienden, zien ze als een meerwaarde. In die heterogeniteit lijkt de collectieve Brusselse identiteit verbindend te werken. We zouden dus terecht kunnen stellen dat ze een *e pluribus unum*-gevoel hebben (Putnam, 2007). Die collectieve identiteit slaat vooral op het samen opgroeien in een 'unieke situatie van superdiversiteit', 'de dynamiek van deze grootstad begrijpen, wat buitenstaanders niet doen', maar ook als reactie op de negatieve berichtgeving over Brussel.

(3) Een derde paradox komt naar boven bij het peilen naar de invloed van de aanslagen op het samenleven in Brussel. Alle jongeren vrezen voor de sociale cohesie. Vooral in de eerste maanden na de aanslagen zorgde de angst voor terreur voor minder vertrouwen, meer vooroordelen, minder interactie en meer stigmatisering. Velen merkten dat ook op bij zich-

zelf, maar benadrukken dat het slechts een fase was. De jongeren 'voelen' in de samenleving in het algemeen nog steeds meer polarisering en stigmatisering. Ze geven te verstaan niet zozeer bang te zijn voor aanslagen, maar vrezen dat de angst na 22 maart het samenleven en hun eigen toekomst bemoeilijkt. Hoewel alle jongeren dat vermelden, benadrukken de moslimjongeren dat zij zich 'gekneeld voelen' tussen het antimoslimdiscours en de terreurdreiging. Ze moeten zich vaker verantwoorden en voelen zich zelfs geïsoleerd. Tegelijkertijd lijken de jongeren zelf veerkrachtig. Ze menen zelf dat hun eigen waarden, attitudes en gedrag niet fundamenteel aangetast zijn. Integendeel zelfs, hun samenhorigheidsgevoel lijkt versterkt en ze benadrukken dat ze 'net nu samen sterk moeten staan' 'als Brusselaars'. In deze periode van angst en terreur pleiten deze jongeren net voor méér solidariteit, méér samenleven en het benutten van de diversiteit. De aanslagen lijken dus zowel negatieve als positieve reacties los te weken.

Als we dat alles vertalen in emotionele termen lijken de jongeren te balanceren tussen *angst* en *hoop* over het samenleven in Brussel. Er heerst aan de ene kant een polariserend discours in de publieke opinie over 'de problemen'. Dat is het beeld dat de jongeren schetsen over de huidige situatie. Daartegenover staat dat de jongeren zelf een discours van hoop hanteren als ze het hebben over hun sociale cohesie. Ze geven zelf te kennen dat er een generatiekloof en een stad-plattelandskloof is tussen zij die nu opgroeien in superdiversiteit en oudere generaties of jongeren uit minder diverse leefwerelden die bang

zijn van de superdiversiteit. Uit de antwoorden blijkt ook dat de grens waarop ze balanceren tussen hoop en angst zeer dun is. Terwijl sommigen (ongeacht hun achtergrond) geprikkeld worden om zich actief in te zetten voor de Brusselse samenleving, voelen anderen dat zij of (nog minder geprivilegieerde) vrienden gemakkelijk moedeloos worden. Bij twee (mannelijke moslim)respondenten in dit onderzoek leken gevoelens van angst en frustratie de overhand te nemen. Zelf duiden ze op herhaaldelijke uitsluiting, stigmatisering en het gevoel hier niet thuis te horen.

R: 'Het is ook door... Allez, zelfs als je niet moslim... Hoe kan ik dat uitleggen? Het is eigenlijk, wanneer we opgroeien, zeggen ze je: "dat is je vlag en dat is je religie" en zo word je groot. En als je die gebeurtenissen ziet, dan denk je: "ja, ik moet meer aan mijn origine vastgrijpen" want de meeste mensen zien je anders terwijl je eigenlijk hetzelfde bent.'

I: 'Maar... Over welke "gebeurtenissen" heb je het altijd? Kan je een specifiek voorbeeld geven?'

R: 'Ja, ze sluiten je uit he. Als je ergens gaat, ze kijken je aan, ze praten niet met je... ze zeggen geen hallo, en voilà. Ze hebben... En altijd, ik heb het gevoel dat ik de vertegenwoordiger van Turkije ben. "Ja, er is dit gebeurd, geef je mening." Terwijl ik het niet wil. En ook, er is veel racisme (... - geeft voorbeelden).'

I: 'Dus je zegt: omdat mensen je als anders zien, ga jij meer waarde hechten aan je geloof?'

R: 'Ja een beetje -'

I: 'ga je meer naar je roots grijpen, zei je...'

R: 'Ja, ook, want je bent niet aanvaard om een beetje op hen te lijken.'

I: 'Maar zou je dat wel willen?'

R: 'Iedereen zou aanvaard willen worden als Belg of... Iedereen die hier woont. Maar als ze niet willen, dan zeg je: "ja fuck dat, dan neem ik de cultuur die jullie niet willen".

(R9, man, kansarm *dd.* 30/3/2017)

Men zou kunnen stellen dat zij een 'voorsmaakje' geven van hoe een negatieve spiraal zich kan ontwikkelen, wat nefast is voor henzelf alsook voor het hele sociale weefsel rondom hen. Ze dreigen zich uiteindelijk gefrustreerd terug te trekken uit het sociale en interculturele leven, wat de capaciteit tot samenleven in diversiteit kan verminderen. De angst en daaruit voortvloeiende stigmatisering na 22 maart kunnen deze spiraal in de hand werken.

De jonge generatie Brusselaars brengt een genuanceerd beeld over het samenleven in een diverse en onzekere context: er is veel potentieel tot verrijking, er ontstaan vernieuwende samenlevingsvormen, maar er zijn ook dreigende uitdagingen. Het blijkt dus uitermate belangrijk om in onderzoek, beleid en op het veld meer aandacht te schenken aan deze fenomenen en actief in te zetten op deze jongeren. Hoewel dat buiten het bereik van de studie viel, gaven de jongeren overigens zelf veel inzichten over hoe het wél beter kan en moet in Brussel. We dienen meer dan nu het geval is deze jongeren te zien als ervaringsdeskundigen en hen aan het woord te laten in plaats van over hen te reflecteren.

We zouden willen eindigen met een van de eerste zinnen van Franklin D. Roosevelt's inaugurale rede: 'So, first of all, let me assert my firm belief that the only thing we have to fear is... fear itself — nameless, unreasoning, unjustified terror which paralyzes needed efforts to convert retreat into advance' (4/3/1933). Angst kan verlamvend werken en irrationele uitlatingen aansporen. Veel steden zullen in de toekomst meer lijken op Brussel — de superdiversiteit én de onzekerheid zullen er toenemen. In die zin vormt Brussel een sociaal laboratorium voor de toekomst. Misschien is het besef dat we voorbij die angst moeten durven te kijken naar hoop een eerste les die we van deze jongeren kunnen meenemen om het samenleven in superdiverse en verdeelde steden te versterken.

Noot

1. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.english/News/1.2557064#> — <http://www.politico.eu/article/belgium-failed-state-security-services-molenbeek-terrorism/> (beide geraadpleegd op 4/10/2017).

Bibliografie

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- International Organization for Migration (2015). *Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility* (World Migration Report) (p. 202). Geneva.

- Putnam, R.D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
- Sacco, M., Smits, W., Kavadias, D., Spruyt, B., & d'Andrimont, C. (2016). BSI synthesenota. De Brusselse jeugd: tussen diversiteit en kwetsbaarheid. *Brussels Studies*, 98, 1-21.